
HEVPEYVÎN: **DAWID YEŞILMEN**

LI SER WÊJE, CIVAK Û ROMANA KURDÎ BI HAŞIM AHMEDZADE RE HEVPEYVÎN"

Di roja 11ê tebaxê de, roja ku darbesta Şêrko Bêkes ji Stokholmê ber bi warê wî ve vedigeriya de, li taxa Kîsta ya Stokholmê, di nav hezaran pirtukên bi tîpên aramî ku bi salane li kelepora kurdî zêdedibin de runiştibûm. Li pirtukxaneya bi navê Kîtab-î Erzan ku heya îro nêzîkê du sed pirtukî diyarî zimanê kurdî kiriye di zaravayê soranî de û di heman çaxê de jî weşangerê Haşim Ahmedzade ye, nêzîkê du saetan bi mamoste Haşim Ahmedzade re runiştim û me dest bi sohbeteke dirêj a ku ez hêvîdikim ê kêfxweşiya zanîneke kûr a li ser wêjeyê bide xwînerê kurd, kir. Lê berî ku em dest bi hevpeyvînê bikin, herçiqasî xwînerê kurd wî bi du berhemên hêja ku yek bi tirkî (Ulus ve Roman, Perî, 2004) weşiyaye yek jî bi kurdî (Romana Kurdî û Nasname, Avesta, 2011) weşiyaye li Bakurê Kurdistanê baş nasdike jî, dîsa bi kurtasî dixwazim wî bidime nasîn.



WÊNE: **DAWID YEŞILMEN**



HAŞIM AHMEDZADE KÎ YE?

HAŞIM AHMEDZADE (1961- Rojhilatê Kurdistanê) piştî qedandina xwendina zanîngehê ya di beşa ziman û wêjeya îngilîzî de, di sala 1986 an de ji Îran ê bardike Swêdê, ciyê ku xwendina xwe ya zankoyê di beşa Xebatên Rojhilata Navîn de li Zanîngeha Uppsala yê de diqedîne di sala 1995 an de. Di sala pey re li ser heman mijarê û di heman zanîngehê de xwendina masterê dîke. Di sala 1996 an de li London ê, li Dibistana Xebatên Rojhilatnavîn û Efrîqa yê (SOAS), dest bi doktorayê dîke lê di Adar a 2003 an de doktoraya xwe di Zanîngeha Uppsala yê de diqedîne. Mijara wî ya doktorayê jî, “*Netew û Roman: Xebateke li ser Rabêja Vegotinî ya Farsî û Kurdî*” bû ku di heman salê de ji hêla Zanîngeha Uppsalayê

ve hate çapkirin. Vê berhemê bi wergerîna wê ya tirkî re jî li Bakurê Kurdistanê pir deng veda. Di sala 1999 an de li ser gelek mijarên cihêreng yên li ser siyaset û dîroka Rojhilata Navîn û ziman û wêjeya farsî, ders dan. Dersdayîna Haşim Ahmedzade ya li Zanîngeha Uppsalayê, bi destpêkirina dersdayîna li Zanîngeha Exeterê re, di îlona 2005 an de diqedê. Pêşî weke wanebêj di beşa Xebatên Kurdî de, paşê jî weke “associate professor” di beşa Xebatên Rojhilata Navîn de heya îlona 2012 an dixebite. Ji sala 2013 an heya îro, di Enstîtuya Lêkolîn û Pêşvebirinê-Kurdistan (IRDK) ya ku li Hewlêr ê, li Başurê Kurdistanê vebuyî de weke avakar û lêkolîner dixebite. Gelek gotar bi kurdî, farsî, swêdî û îngilîzî çapkiriye heya îro. Ji îngilîzî û swêdî jî berheman diwergerênê kurdî. Heya îro tevî gelek konferansên navneteweyî, bernameyên TV û radyoyê yên weke BBC û kanalên kurdî buye û li ser mijarên cur bi cur yên çandî û polîtîk axiviye ku piraniya wan bi polîtîka û çanda Rojhilata Navîn ve têkildarin.

Dawid Yeşilmen: Ez dixwazim bi pirseke sereke û gelekî fi-reh dest bi hevpeyvînê bikim. Nizanim nîqaşên li ser romana kurdî li Bakur û Başur weke hev in lê di van demên dawîn de nîqaşek heye li Bakur. Nizanim çiqasî pirsgirêkeke giring e jî. Pirsgirêka romana pêşîn di kurdî de... Gelek caran tê behskirin lê bersiveke yekgirtî jî dernakeve, di dawiyê de jî piraniya rexnegiran li *Şivanê Kurmanca* ya Erebe Şemo digihin hev; lê armanca min helbet ne ku vê pirsê ji te bipirsim. Pirsra min, gelo ev nîqaş û pirs pêwîst in û mijareke giring e ji bo romana kurdî? Û ev nîqaş ê çi bidê wêjevaniya kurdî di perspektîfa dîroknûsiya wêjeya kurdî de?

Haşim Ahmedzade: Tu dizanî ev nîqaş ne taybetiya kurdan e. Li edebiyata cîhanê jî, li ser îngilîzî jî, yekem romana cîhanê kîjan e... nîqaş hene.

Lê çawa te got, ew ne pirseke ensîklopedîk e. Ger niha ensîklopediyêke te ye biçûk jî hebe, di 1935an de Erebe Şemo romana yekemîn dinivîse û zarokên kurdan di dibistanê de hîn dibin. Ne tiştêkî pir balkêş e. A giring ew e ku li edebiyata rojavayî, gava mirov qala romana yekemîn dike, dixwaze tiştêkî hîn bibe. Ka ew şert û mercên ku bûn derfetek ku tiştêkî an jî janrekî nû, mîna romanê çêbibe, ew şert û merc çi ne, ew epîstemolojî, ew hel û mercên komelayetî, siyasî û zanistî, me'rîfî çi bûn? Lewma dibînin li ser romana yekem a rojavayî di nav romanên rojavayî de piçêkî miştûmir heye. Yek dibêjê ku ew Don Kîşot ê ku Cervantes li seretayê sedsala 17an (1605), bergê yekemîn nivîsand. Bergê duyemîn, di 1617an de hat belavkirin. Lêkolînerêkî Îngilîzî di sedsala 20an de (1952), Ian Watt, pirtûkeke bi nav û deng nivîsand. *Serhildana Romanê*. Heger tu li wê kitêbê bimeyziye, ew qala Don Kîşot nake. Ew diçe ser Îngilistanê. Sedsala 18 an. Danîel Defoe, Richardson, Fielding; çunkî piçêkî di roman û qala romanê de etnosentrîzm û eurosentrîzm, mezinkirina welatê xwe heye. Piştî dema ew kitêb hatin çapkirin, feminîst pir aciz bûn. Gotin ew çi ye, ew tim qala mêran dike. Ew Richardson, Defoe hemû mên in û her wisa îngilîzî ne. Li Frensayê di sedsala 17an de jî, berî wê jî di sedsala 16an de jî jin hebûn û kitêb dinivîsandin. Ew femînîst di kitêbekê de ku navê wê *'Dayikên Romanê'* ye qala serhildana romanê û meydanê jinan dikan. Tu dibîni ew nîqaş heye. Feydeya vê behsê çi ye? Heger mirov meyze bike li tarîxa edebiyatê, li Arîsto û berî wî jî Platon, qala edebiyatê hatiye kirin, qala janran tê kirin. Komedî heye, trajedyaya heye, nizanîm şe'r heye lê qala romanê nayê kirin. Pir dereng qala romanê tê kirin. Di sedsala 17an de pir tişt çêdibin li Ewropayê. Ew tiştên berê hêdî hêdî çêdibin lê bi sedsala 13- 14an re ronensans û roşengirî û piştî jî dewrên modern çêdibin. Manîfestoyên wê dewreya modern an jî modêrnîte di her warê de hene. Mesela di aboriyê de manifestoya wê çi ye, kapîtalîzm di siyaseta de manifestoya çi ye? Komar e, azadî ye, dengdan e hêdî hêdî. Di felsefê de manifestoya wê çi ye? Mirov e, îndîvîdualîzm e, tak e. Heger berê hemû tişt ji ezmanî dihatin, ji metafîzîkê dihatin; niha ji mirovî çêdibin. Heidegger dibêjê: "Mirov dibe navenda her tiştî." Ew manîfestoyên cîyawaz, di siyaseta û ekonomiyê de, divê di edebiyatê de jî manifestoya wî hebe. Di edebiyatê de manifestoya vê nêrînê, vê têfikirînê, roman e. Yanî çi? Berî vê nivîsandin hene. Meyze bike, piraniyên rojavayî ne. Roman, çawa Milan Kundera dibêje, destkefteke rojava ye. Heger mirov berî wê binêre, romans pir hene. Lê romans hem zimanê wan cîyawaz e, zimanê wan ne zimanê pexşanê ye. Zimanê wan şe're. Ev yek. Du, qehreman di wan de pir mezin in. Ew ne mirovê asayî ne. Ne mirovên mîna min û te ne. Yanî ew her dem tîn û diçin. Ji wan re zeman wenda ye. Yanî îro qehreman li vir e, deqeke din li cîyekî din e, li welatêkî din e. Welat jî tune, li ezman e, li herderê ye, her karî dike. Ew romans in. Tu dizanî gava

em behsa romanê dikin bi tirkî, kurdî, farsî, her dibêjin ‘roman’. Ji frensî girtine. Lê gava em qala romanê bi îngilîzî dikin, dibêjin ‘novel’. Ew bêhtir xuya dike nûbûna wê. Yanî peyva wê jî nû ye. Rîşe û koka wê, latinî û piştre jî îtalyanî ye. Ew tiştên nû, bi taybetî di sedsala 18an de gava D. Defoe, Richardson dinivîsin, ew bi xwe dibêjin em tiştêkî nû dinivîsin. Karekterekî romanên Richardson, di Pamela de, dibêje tu dizanî ew tiştêkî nû dinivîsin, tiştêkî ku berê nehatîye nivîsandin. Niha em berê xwe didin çi? Berê xwe didin romansê. Di teoriya edebî de pir perîodîzasyon (dewr) hene. Heger tu li Vico binêrî, Vico wisa dibêje: “Mirov dikare mêjûyê wisa dewrebendî bike. Yek, Xweda hene; du, qehreman hene; sê, mirov hene. Niha, roman yê serdema mirovan in.” Mirov di hundirê hertiştî de ne. Niha bi kurdî, ne tenê bi kurdî jî, bi erebî, farsî, tirkî jî, ew çawa hat?

Yanî ew hel û mercên ku roman tê de dibin berhem, hem ew têrwanîna modern hebê, hem ew projeyên modernîte hebin, hem ew têfîkrînên îndîvîdual hebin, hem xwendevanî hebe, hem çap hebe (belavkirin, kitêb bîn çapkirdin), hem mirovan wextê wan hebe bixwînin. Û gava dixwînin ew li kesên mîna xwe binêrin. Yanî romanên baş ew roman in ku peywendiyên wan bi rasterastî li gel realîteyê heye. Lewma niha ji piştî 300-400 salê romanê, heger tu magic realîzmê (realîzma efsûnî) an jî tu surrealîzmê dibînî, ew roman pir balkêş e, pir serkeftî ye, pir tê xwendin. Çi qlasîk, çi modern, çi jî postmodern, pêwendiyêke xwe bi serdema xwe re hebe. Bi awayekî ne ku rasterast, mîna neynik an em bêjin awêne û wêneyên rastiyê, lê pêwendiyêke diyalektîkî hebe. Lewma em gava qala romana yekem dikin, ew divê em bibêjin, ew hel û merc çi ne. Xwendevan hene? Mirov dikarin bixwînin? Kitêb tên çapkirin? Çi çi çi... ? Lewma ku tu dibêjî Erebe Şemo, ew qala trajediya an jî taybetmendiya komelgehê kurdî dike; kurdekî me, yanî kurdekî me yê bi eslê xwe Bakurî. Împaratoriya Osmanî, sedsala 19an, axirê sedsala 19 an, hal û mercên wan dijwar in. Ew diçin sirgûnê, Rusya û li wir dimînin. Şoreş tê çêkirin (1917). Piraniya kurdên ku li wir in, ne Misilman in, Êzîdî ne bo nimûne. Erebe Şemo jî yek ji wan e. Ew axirê sedsala 19an, destpêka sedsala 20an, ew împaratoriya Osmanî hildiweşe. Yek ji encamên wê, destkeftên wê çi ye? Ew qedandina tradisyona tehemûla olan e. Yanî nasyonalîzm tê û ew nasyonalîzmî pir taybet e. Yanî misilmanetî jî, dibe beşek ji nasnamê împaratoriye. Lewma piraniya wan kî ne, misilman in. Êzîdî û ermenî derdiçin. Di Sovyetê de şoreşeke mezin çêdibe. Serdemeke nû tê. Erebe Şemo endamê partiya komînîst e û piştî Şoreşa Oktoberê qala azadbûna mirovan û ol û etnîsîteyan û zimanan, qala her tiştî dike. Kurd jî hene, mînorîteyêke biçûk in lê derfet ji wan re çêdibin, çima ew neniwîsin? Û em dibînin ku ew hal û mercên aborî û civakî û epîstemolojî ne berdewamiya rewşa civaka kurdistanê ye. Ew rewş li derweya Kurdistanê çê bûye. Lewma romanê me ya kurdî ne li Kurdistanê, belkû bi rewajî, li

derveyê Kurdistanê çêdibe. Ew ehemmiyet û giringiya behsê ew e. Ew hal û merc kengî çêdibe ji kurdan re? Gava em meyze dikin şêweyekî artificial (destkirî) çêbûye. Ew li hindurê û henawa kontêksta welat û civata kurdî û geşedan û pêşkefta wî nîne. Lewma ew giring e.

D.Y: Gava em li gorî têkiliya civak û romanê bifikirin, ji bo romana kurdî, gelo roman şikil dide civakê an civak şikil dide romanê? Bi kurtasî têkiliyeke çawa di navbera romana kurdî û civakê de heye? An hîn roman û civak li hev rast nehatine? Ji destpêka romana kurdî heya îro bi kurtasî şîrovevên te çi ne?

H.A: Tu dizanî ev pirseke piçekî balkêş e. Em pir hêsan bibêjin. Ew hal û mercên civakî, sosyal û epîstemolojîk û aborî gerek hebe heta ku roman hebe. Heger ew nebe roman tune ye. Niha roman tiştêkî din dike. Tu aboriya te heye, kitêbên çapkirin, tu kitêban difiroşî, xelk dixwînin. Ew divê hebe, ew derfet, lê heger ew derfet nebe, nivîskarê te bi romana xwe çî dikin? Ew aliyê nasname, şînas, huviyet û subjektîvîteya wê civakê çêdikin. Tu meyzbike niha li bakurê Kurdistanê roman pir dereng ma. Mirov dikarê qala vê bike. Lê di 20 salên borî de roman pir geşe kir. Hejmarên romanê li sirgûniyê, li Stembolê û niha jî li Amedê pir tîn çapkirin. Niha karên wan romanên çî ye heger bîst xwendin? Di van romanên de fiction (xeyal) heye. Pêwendiyê wê xeyalê bi rastiyê re heye. Lê gava Anderson dibêje ew xeyal, ew fiction tîn hundirê zêhna an jî mêjiyê mirovan, tiştêkî hevbeş bi hev re çêdikin. Ew xeydên hevbeş, ew tiştên hevbeş dibe civakeke tu dixwazî. Niha bi taybetî bo kurdan ew pir balkêş e. Min berê jî qala wê kiriye, tu li rojavayê Kurdistanê jî, li bakur, rojava û başur jî romanûsên te hene. Û pêwendiyên



wan jî bi rastî bi hevdu re ne xurt in. Bi taybetî berê ne xurt bûye. Qet qet xurt nebûye. Lê gava mirov berê xwe dide Mehmed Uzun, Helîm Yusiv, Bextiyar Elî, Eta Nehayî, her yek ji wan ji devereke Kurdistanê ye lê her yek ji wan xeyaleke wan heye. Yanî mirovên kurd in. Ew diçin digerin. Di hindek romanên wan de ew mirovên kurd bi rastî weke cografyayê jî derbas dibe. Li vir sînor diçe û tê. Di Helîm Yusiv de tu wê dibînî. Di Jan Dost de wê dibînî. Li wir diçe û tê, diçe sirgûnê lê di mêjîyê wî de tiştek heye, navê wê kurdayetî ye. Ew çî ye, gava hemû dixwînin, xeyalek ji me re çêdibe. Ew bandor û kartêkerî û kargêriya romanên li ser şikildan û çêkirina zihniyetekê, subjektîvîtekê ye ku ehemiyeta romanê pir mezin dike. Lê niha kesek dibêje çima şêr? Şêr jî wisa dike. Rast e şêr jî dikare wisa bike. Lê taybetmendîyeke romanê heye. Roman veğerandin e. Yanî tu biserhat û serborde û jiyana kesekî ji zarokî ta mezinî bi wir de, bi hûrgilî bahs dikî. Gava bi wê hûrgiliyê bahs dike, tiştek gava mirov dixwîne ew têkilî çêdibe. Yanî tu dikarî mîna lehengekî reftar bikî. Ew ez im, ew ew e. Anjî ew lehenga ne li gor dilê min e. Dijî wî dikî anjî li gor dilê te ye tu mîna wî dikî. Ew çîroksazî (fiction), ew xeyal bandorekî wî li ser komelgehê dibe. Niha ew behsa min a qlasîk wisa ye. Problemeke wê behsê heye. Ew jî ev e, tu dibêjî sedsal 17 û 18, bi taybetî jî sedsala 19an li Ewropayê roman ewqasî mezin dibin yanî deng vedidin. Niha jî em romanê wan dixwînin. Yên rûsî, îngilîzî, frensî. Em ji wan hez dikin. Ew bandora wan li ser sazkirina civakê heye. mîna lêkolînerêkî îngilîz Armstrong dibêjê, ew romana Jane Austen bandora wê ya mezin heye li ser çêkirina nasnameya îngilîz. Yanî çawa? Tu dixwînî, niha jî em li filmê Jane Austen meyze dikin. Jê hez dikin. Çima “English nation” saz dike? Tu heger meyze bikey romanên wê, ew serdema kolonyal e. Lehengên wê hindek li cîhana kolonyalkiriyê Brîtanya ne, em bêjin li derweyê welatê Brîtanyayê ne. Vedigerin, dibêjin em li Hindistanê bûn. Wisa bû, wisa nebû, wisa nîne. Eger yek ji faktorên sazkirina nasnameyê hebûna ew, em, we, “the others” be, ew ewên din alîkariya sazkirina nasnameya îngilîzî dikin. Em, em kî ne? Maneyeke we tune e eger ewên din nebe. Niha heger romana îngilîzî wisa dike di sedsala 19an de bo îngilîzan, romana kurdî ew pir dereng wisa dike. Niha yanî heger mîna Andersonn bifikirim, prîntkapîtalîzm hebûye, tu yê kitêban pir pir çap bike, bişîne, bifiroşe û xelk ê bikin û bixwînin. Problemên kapîtalîstan ne netewe ye, ne kitêb e, ne fikr e, ew li kapîtalîzmê û berjewendîya xwe dinêrin. Lê branşeke wê kapîtalîzmê jî kitêb e. Ew gerek baş bêt firotin. Û mirov zengîn dibin mirovên kapîtalîst. Ew niha pir kêr e. Niha ne prîntkapîtalîzm e. Mirov dikare bibêjê syberkapîtalîzm heye. Ew televîzyonên satelîte, youtube e. Lê dîsan jî, niha jî bandor û kartêkerî û giringayetiya romanê her heye. Ew ne tiştekî qezara, ne tesadufî ye ku em dibînin, ewqas niha kurdan jî ji romanê hez dikin. Niha ez li başûr im, gelek kes bi min re peywendiyê datînin, dibêjin min romanek nivîsandîye, ji ke-

rema xwe re tu vê bixwîne û ez jî bizanim ka raya te çi ye. Ez jî dibêjim baş e bixwînim lê paşê jî nikarim bixwînim. Ji ber ku pir in, tu dizanî (dikene), berê şê'r wisa bû. Niha jî li komelgaya kurdî şê'r bandorekî ne pir mezin e. Niha dizanî em di wextekî de axaftinê dekin, çarê mehê, îro yazdehê mehê ye, Şêrko Bêkes wefat kir, li vir, li Stokholmê. Îro cenazeyê wî diçe Hewlêrê. Ew şa'îrekî pir mezin e. Herkes jê hez dike. Berê jî jê hez dikirin. Tu dibînî romanûsekî me yê wisa tune. Yanî heger tu niha li Ewropa û Emerîka meyrê bike, şair hene. Çend sal berê ew şairê Swêdî Transtromer xelata nobelê girt. Lê tu li nobela meyrê dike, piraniya wan romanûs in. Li her derê, Çîn, Emerîka, Îngilîstan, ku derê, li Emerîkaya Latîn heya li şerqê jî. Necîp Mahfuz, Orhan Pamuk. Ew dibînin, lê niha jî kesên mezin, ew kesayetiyên mezin niha jî li ba me kurdan, şair in. Hêdî hêdî romanûsên mezin û naskirî çêdibin. Navên mîna Eta Nehayî, Bextiya Elî, Mehmed Uzun (wefat kir) û kesên din. Ew nûbûna wî nişan dida. Gava ew nûbûnên me dibînin yanî ew paşdemayîna civaka kurd ji aliyê nasyonālîzmê, ji aliyê civakiyê, ji aliyê nivîsên modern an jî janrên modern ên ku me behs kir, bi nasyonālîzmê ve pêwendiya vê rasterast heye, bi paş de maye.

D.Y: Li Bakurê Kurdistanê, hin xwendevan û rexnegir gelek caran gazin dikin ku romanûsên kurd, berevajiya dinyayê (elbet ji dinyayê qest Ewropa û Emerîka ye), ji mijarên şexsî bêtir mijarên civakî hildibijêrin û ev wek kêmasiyekê tê dîtin. Ku em wêjeyê wek dengvedana civakekê qebûl bikin, muqayeseyêke bi vî rengî û di navbera civakên ewqas ji hevdu cuda de, çi qas rast e? Ya din, li başûr û rojhilat niqaşên di vî warî de bi çi rengî ne gelo?

H.A: Niha li Ewropayê, li Emerîkayê çawa ye, min ew got. Tiştekî îndîvîdual e û bi rastî jî ew di romanên wan de heye. Lê ew nayê wê ma'neyê ku civak di romanên wan de deng venade. Kesekî mîna W. Faulkner bixwîne di 1920an de an jî V. Woolf bixwîne di 1920an de an J. Joyce bixwîne. Piştî Beckett bixwîne. Di berhemên wan de hem mirov heye hem civak heye. Mirov û civakê ji hev venaqetîne. Mirov bi taybetî li Kurdistanê û li hemû rojhilata navîn bi tiştekî din e. Ew pir ne rast e ku romanên me pir paşdemayî ne. Ew ne ewqasî rast e. Romana erebî jî wisa ye. Romana erebî jî mîna E. Saîd dibêje, bi piranî hemû hîn sedsala 20 an e. Berî wê tune ye û romana farisî jî axirê sedsala 19an e. Teqriben mîna tirkî ye. Tirkî ji wan bi şeweyekî pêştir e. Çunkî xizmayetiyeke romanê an jî nêzikayetiyeke wê bi rojname re heye. Rojnameyên farsî, tirkî, erebî, ew hemû di sedsala 19an de çêbûn. Rojnamegeriya xwediyê wan zimanan pir dereng ma. Jiyanûsîn, awtobiografi jî her wisa. Nêzikayetiyeke pir mezin ya romanê bi jiyanûsiyê re heye, bi biyografiyê re. Ew biyografi li cem me pir kêr in. Niha jî kêr

in, lê hinekî teze çêdibin. Ew jî hokarên wan an jî sebebên wan ên civakî û dîrokî hene. Di romana kurdî de jî hêdî hêdî qala takekesiyê têkirin. Lê ew takekesiya kurdî weke civaka kurdî ewqas serbixwe nîne. Yanî heger roman problemên mirovan destnîşan bike di civaka kurdî de niha jî problem, problemên gelemperî ne, problemên mezin in. Yanî tu mîna civak, mîna netewe hebûna xwe dixî ber pirsyarê û li hebûna xwe difikirî. Dibêjin tu tune-yî. Nabêjin tu mîna Dawid, Haşim tune-yî. Dibêjin tu heyî li Tirkîyeyê, li Iraqê. Tu beşek ji vê civakê yî. Lewma gava bi baweriya min heger romanû-sekî baş bê û bikare qala min mîna takekî, mîna Haşim an jî Dawid bike, ew dikare romaneke pir baş bifafrîne. Lê ew dibe Dawid le bestênê an jî em bêjin kontêksteke civakê xwe girê bide, civaka wî kû ew têde dête nefikirin û haşakirin. Lewma ew rengvedan dibe nasnameya mirov a kurd ku derfeta jiyânê ji wê re hatiye astengkirin. Tişteki dinê jî heye, romanûsên me, heq e xwendineke pir hûr li ser wan bê kirin. Niha nêzikî sed romanûsên me hene. Bi kêmanî bêyî ku tu bibêji ew kî ne, xwendevaniyê wan çi ye, çi xwendine? Niha romanûsekî me heye, û ez wî nas dikim. Xwendewariya wî pir kême. Dibistan qedandiyê, temenê wî jî baş e. Mezin e. Pêncî salî pirtir e. Ew baş bi felsefeyê nizane. Baş bi dîroka romanê nizane. Lê tiştek ji wî re, yanî civak û siyasî ji wî re bûye hemû jiyana wî. Ew mîna erkeke neteweyî û şoreşgerî romanê dinivîse, lê romanên wî ne pir serketî ne. Çima wisa dikin? Min got ew nivîsîna romanê bi erkeke civakî û siyasî dizane. Serhildana romana kurdî wisa bûye. Lewma dibînî, piraniya romanûsên me heta 20 sal berê mirovên siyasî bûn. Heta niha jî pirê wan siyasî ne. Yanî tu li başûr meyze bikî. Romanûsê herî diyar Hisên Arif, ew endamê hizbê komînîstê bû. Paşê waz dibe, yanî ji hizbê dest ber dide. Ew niha jî maye û aktîv e. Nivîsarê romana *Pêşmerge* jî siyasî bû û li sovyeta berê romana xwe nivîsî, ew kurdekî Îranê bû, Rehîmê Qazî, ew jî endamê hizbê demokrat a Kurdistanê bû. Mehmed Uzun jî berê siyasî bû. Îbrahîm Ehmed, ew endamê partiyan bû. Piştîre dizanî ji partiyê vediqete. Ew fikrên siyasî yên wan, hal û mercên siyasî yên wan, wan han dide ku romanê binivîsin. Li Ewropayê ne wisa bû. Li wê derê civakeke kapîtalîst hebû, kitêb dihatin firotin. Zanîngeh hebûn, wexta wan hebû. Bi taybetî jin li malê diman û xwendewariya wan hebû û dema wan hebû ku binivîsin û bixwînin. Jin bê kar in, dixwazin mekteban bixwînin, binivîsin. Wisa jî dikin. Niha TV heye, berê çi dikirin. Li malê karê wan diqediya û gerek wan tiştek bixwenda. Di rojname û kovaran de roman her hefte beşekî wê dihat çapkirin. Dixwendin, sergerm dibûn. Niha wisa nîne. Niha ewqas filmên tirkî û erebî hene. Pêwistiyên wisa bi romanê nîne. Lewma siyasî bandoreke pir balkêş li ser romana kurdî kiriye û gava ew kesên siyasî romanê dinivîsin, ew li gor îdeolojî û teori û fikirîna xwe romanê dinivîsin û vê gavê civak yanî rola wî ya mezin heye, yek. Du, heger em bi hûrî jî bixwînin, ew kêmrengbûna

û nenavendbûna mirovan, ya qerekerên di romanê de, ew jî bi xwe dibe xwendineke baş. Dibêjin aha çawa di komelgeha min de mîna tak mafên min tune, di romannameyê de jî rola min û dengê min pir kêm e.

D.Y: Wek me got di romana kurdî de takekesî kêm e lê di yên heyî de jî teswîrên psîkolojîk ên lehengan lawaz in an teswîrên dewlemend gelekî kêm in. Gelo ev çawa dikare bê îzehkirin? Ev teswîrên qerekeran, derûniya wan, hestên wan... Ev kêmasî tenê kêmasiya nivîskaran e an tu pêwendiya vê bi binyada civaka kurd re heye gelo an na?

H.A: Bi baweriya min, ta radeyeke bilind pêwendiya wê diyardeyê bi civaka kurd re heye. Lê rol û bandora nivîskariyê jî pir girîng e. Niha tu meze bike li Mario Vargas Llosa, romanûsê girîng, xelata nobelê girt, xelkê Perûyê ye û romanên wî li her deverê tîndar xwendin û bi îspanî dinivîse. Mirov dikare bibêje ew, ji ber ku bi îspanî dinivîse, ew pêşîneyeke wî, edebiyateke wî heye, zimanên din dizane. Lê romanûsên me? Gava mirov romaneke wî *Jiyana Rastîn a Alexandre Mayta* dixwîne ew mirovekî komonîst e, Troçkîst e, şorîşger e, ew di xeyala wî de bûye lê bi rastî gava mirov vê romanê dixwîne, A. Maytekî nas dike. Ez qet li Perûyê nebûme lê ez niha biçim Perûyê, ez ê li Mayta bigerim. Ew xeyal e, ne raste. Lê pêwendiya wî bi rastiya re jî heye. Lê kesek bê Kurdistanê, bo nimûne Janî Gel bixwîne, qehremanê wê romanê Ciwamêr e. Ew xwîner nikare Ciwamêr baş nas bike û li wî bigere. Ji ber ku Ciwamêr pêşmergeyekî li gel pêşmergeyên din wînda ye. Ew baş nehatiye wêne kirin û baş nehatiye nasandin. Ew emrê xwe yê mezin di zindanê de bûye. Diçe, mala wî tê xerakirin. Wê nefes û derûnê heger romanûs baş bizane, dikare wî karî bike. Mesele di romana Mehmed Uzunî de, *Ronî Mîna Evînê, Tarî Mîna Mirinê* de niha jî Rênasek tê bîra min. Lê ew Rênas, biçê hundirê wî, çawa ku di romanî de ew diçe hundirê wî, derûna wî, dida xoya kirin. Ew xuya dike, li ser wî lêkolînan dike, haletên wî, diyalogên wî, qiseyên wî, çî, çî, çî... Lê nasandina hundirê Rênasî ne pir xurt e, hîç romanên kurdî di wê barê de wisa xurt nîne. Û ne tenê ew, teknîk jî pir girîng e. Niha min, şewê borî romana nû ya Xalid Huseynî xwend, romana wî ya sêyemîn. Xalid Huseynî xelkê Efganistanê ye, niha li Emerîka dijî, bijîşk e û sê romanê wî heta niha çap bûne. Romana wî ya yekem *Kite Runner* (Kolarebaz), romana duyem jî, *Hezar Rojên Direwşî*, li ser hal û mercên jinên Efganistanê ye. Ez bawer dikim du romanên wî li soranî hatine wergerandin. Dizanim romanên wî bi tirkî jî hene. Ji romana wî ya yekem û duyem 38 milyon kopya hatine frotin. Hejmareke pir e. Ew ne Dostoyevskî ye lê teknîk hene di karê wî de. Ew çawa qala wan dike. Romana wî ya sêyemîn *Û Çiya Deng Vedan*, romaneke pir balkêş e. Em dikarin bi saetan behsa wî bikin. Ez bi xwe dixwazim tiştêkî li ser wî binivîsim. Roman û globalîzasyon.

Yanî berê romanê di civakê de rû dida. Niha di wê romanê de beşekî wê li Efganistanê, beşekî wê li Emerîkayê, beşekî wê li Frensayê û beşekî wê li Elmanyayê ye, beşekî wê li Yewnanê ye. Yanî li pênc parzemînan karakterên wî hene, lê bi rastî navenda bûyeran Efgenistan e. Karakter tên û diçin. Tên Efganistanê. Vedigerin Frensayê, vedigerin Emerîkayê. Tişteki pir balkêş e. Û piştire vedigerin Efgenistanê. Niha çi dixwazim bibêjim? Argumenta min ji bo vê çi ye? Argumenta min ew e ku bi teknîk û bi diyalog taybetmendiyên sereke yên romanê, tu dikarî dinyayeke nû çêbikî. Pêwendiyên vê dinyaya nû bi dinyaya rastîn re heye lê ew pêwendî ne yek bi yek, ne rasterast e. Ew pêwendî diyalektîk e. Yanî heger mirov wisa meyze bike, romanûsê kurd teknîkê baş bizane... Niha ew romana min qala wê kir, Xalid Huseynî, min got ew ne Dostoyevskî ye lê teknîkê hîn bûye û bi teknîka xwe wisa balkêş e. Heger romanûsekî me yê kurd hebe bi vê teknîka tişteki wisa binivîse, em ê di asta dinyayê de baş bîn naskirin. Ez baş dizanim piraniya mirovên dinyayê ku pirtukên Xalid Huseynî dixwînin, baştir civaka Efgenistanê nas dikin. Wê gavê ew her bi Talîban Efgenistanê nas nakin. Civaka Efganistanê êdî bi wê romanê tê nîşandan û nasandin. Lê di romana kurdî de, bi bawerîya min problema herî mezin nebûna diyalogên resen ango orîcînal in. Teknîkeke baş û xurt gelekî ji me re pêwîst e. Yanî niha li başûr romanûsên me yên baş hene. Lê karakterên wan mîna filozofan diaxivin. Hertîştî ji bo xwe dibêjin. Ew qerekerên wan bi axaftinên xwe, xwe nîşan nadin. Bi teknîka romanê ku çi dikin û çi dibe, ew dengên nivîskarên piştî deqê tê. Ew problemekî mezin e. Pêwendiyên wê bi civakê re heye. Ez heftiya berê li Portigalê bûm, li Lizbonê. Min hîç nedizani, kêma dizani li ser wî welatî. Lê min Saramago û karên wî nas dikir. Min ew roman, *Korî*, ya Jose Saramago, naskiribû, xwendibû û li ser wê tişt nivîsandibû bi kurdî jî. Min digot li vî bajarê wisa mezin û xweşik ewqas têkilî, ew qas mirov tên û diçin, azadî, bînyayên wî yên dîrokî û kolonyalîzma portigalî li welatên mîna Angola, Mozambîk û... alîkariya boçûnan û têgihîştin û têfîkrînan ji Jose Saramago dide. Lê bo romanivîsekî me yê ku qet ji bajarê Hewlêrê derneketiye û xwendewarîya wî jî ewqas tune, pir zehmet e bikare romanê mîna romanên Saramago biafirîne. Niha ez hêvî dikim, hêdî hêdî çêdibe di nav romanûsên me de hene. Ew bandor, ew tak û şona mirovên kurd di civakê de. Çawa Llosa li ser Perûyê dinivîse, nivîskarekî kurd jî dikare vî karî bike.

D.Y: Digel ku Kurdistan (kêmtirîn) çar perçe ye û li her perçeyekî siyaset û têkoşînên cuda hatine/ tên meşandin, dîsa ji em dikarin qala miletekî bi navê kurd bikin û ez bawer im her ku diçe em bêtir ber bi nasnameyeke hevpar ve diçin. Gelo di çêbûna nasnameyeke hevpar de em dikarin cihekî bidin romanê an bi giştî wêjeyê?

H.A: Bi baweriya min, heger netewe çî be, îradeyeke hevbeş a komelek ji mirovan radibe û dibêjê em hemû kurd in. Ew kurdbûn çî ye? Ew ne rengê çermê wan e. Rengê çermê min bi tirkan re ne ferqa wî heye, bi ereban re ne ferqekî mezin heye, bi farisan re jî tune. Ew çî ye, ew îrade? Ew tiştên frensî dibêjin, Roussou dibêje, îradeya giştî, ew îradeyên giştî yên me... Andersonn dibêje, ew wêneyan di xeyalên xwe de çêdike. Li vê derê subjektîvîteyên me, zêhnên me roleke wan ya mezin heye. Mîna Aldox Huxley dibêjê: “ heger ew netewe bê bawerya hevbeş, zêhna hevbeş be, rola şairan û edîban, pir pir mezin e; ji ber ku ew çêdikin.” Niha gava em qala Şêrko Bêkes dikin, çima em hemû ji Şêrko Bêkes hez dikin? Ew şairek bû, xeyal û fanteziyên xwe dida kel û derdên, êşên kurdan, ji Helebçeyê heta bakurê Kurdistanê. Tê bîra min, gava birêz Abdullah Ocalan hat girtin, Şêrko deqeke pir balkêş nivîsand, ew xwend. Herkesî pir jê hezkir. Gava Dr. Qasimlo hat kuştin, Şêrko şe’rekî pir mezin got. Herdem wisa dikir. Çend sal berê, çend mirovên me yên mezin, Şêrzad Kemanger û hevalên wî yên têkoşer li rojhilatê Kurdistanê hatin îdamkirin. Şêrko dîsa şê’reke xweş û hemasî got. Ew, dibînî niha wefat kiriye, herkes jê hez dike. Yanî îro diçe Hewlêrê, Slêmaniyê, ew li parkekê tê binax kirin. Partiyên kurdan, mirovên kurdan, romanûs, şair, hemû bi kesereke mezin, weke sembolekî pêşwaziya cenazeyê wî dikin. Mirov dibînin rola edebiyatê heye, pir jî heye û her diçe zêdetir jî dibe. Ew nasname ne tişteki fîzîkî ye, tişteki zêhnî ye. Ew zêhn, ew bawerî bi edebiyatê tê berfirehkirin. Lewma dewra edebiyatê pir girîng e.

D.Y: Tu di kitêba xwe ya bi navê “Roman û Netew” (Nation and Novel) de jî behs dikî ku roman û netew, herdu jî encama guhertinên epîstemolojîk ên sedsalên 17 û 18an in. Elbet di van sedsalan de bi romanê qesta te romana rojavayî ye. Ger em werin ser romana kurdî, gelo ew guhertinên epîstemolojîk ên li Kurdistanê ku rê li ber romanê vekirine, em dikarin çawa îzeh bikin?

H.A: Gava em behsa serdema romanê bi giştî dikin, li asta cihanê, ew behsa epîstemolojîyê pir girîng e. Min berê jî gotibû. Heger epîstemolojî, ew teoriya zanîne be, teoriya zanîne di sedsala 17an de li gor berê pir tê guhertin. Hêdî hêdî çêdibin. Yanî gerek berê Galîleo hebe bibêje erd wisa ye, erd ne navend e; roj navend e. Erd li dora xwe digere. Piştî wî divê Emerîka bê dîtin. Boçûnên mirovan her dê diguherin û tu dibînî di asta take de jî bi taybetî romanên rojavayî... Kesekî mîna Freud, bi taybetî ter-mînolojiya xwe ji edebiyatê digire. Gava dibêjê Oedîpus, beşek ji edebiyatê ye. Ew bi xwe jî dibêje, ew pir jî Dostoyevskî hez dike. Mirov nizane bê haya wan jî hev du hebû lê bi rastî tu li Karamazof, Raskolnîkof dinêre, ew

derd û keserên tak, îndîvîdekî baş fam dikin. Niha li Kurdistanê, ne tenê li Kurdistanê li welatên erebî, li Îranê, Tirkîyê ew epîstemolojî ne epîstemolojîyeke bi xwe çêkirî ye. Ew bandora modernîteyê ye ku ji rojava tê. Berê jî bandora rojhilat bi giştî li dunyaya îslamê, li ser çêkirina vê epîstemolojîyê, guhertinên di sed sala 17an de hebûye. Tu dibînî zemanê Ebbasî di sed sala 8an de hêdî hêdî, bi taybetî di zemanê ebasiyan de berhemên yewnanî tercumeyî erebî dikin. Ew tişteke, mîtolojiyek heye ku dibêjin rojekê Memuni xelîfeyê Ebbasî xewnekê dibîne. Di xewna xwe de dibêje, bi xewnê îlham jê re tê. Deqên Arîsto qet ciyawaziyek an jî dijayetiyekê wan bi îslamê re tune. Gerek hûn bikine erebî. Ew jî sibê radipe û dibêje gerek hertiştê Arîsto nivîsandîye bikin erebî. Ew ne rast e, berî Memun jî dest pê kiribûn. Gava Bexda tê çêkirin wekî şarekî teze, ew wergerandin dest pê dike. Deqên yewnanî, grêkî dibine erebî û zimanê suryanî jî mîna zimanekî wasîte tê bikaranîn. Piştî di sed sala 11-12an de deqên erebî û yewnanî careke din dibine latînî û piraniya wan jî ji erebî dibin latînî. Yanî li cîhanê jî kesên mîna Tusî, Sîna, Razi... fikrê wan jî heye. Ew hemû mîna kapîtalê li cem hev dibin û ronensans çêdibe. Ku ronensans çêdibe epîstemolojî jî çêdibe. Ew dibe destkefta hemû mirovahiyê. Yanî ew ne gerek e li her welatî, li her goşeyekî dinyayê, epîstemolojîyekî taze di hundirê civakê de bê der. Ew mîna fizîkê. Ew ji bo zanistên însanî, felsefe, zanista civakî û edebiyatê jî wisa ye. Me modernîte dît, welatê me modernîze dibûn. Di sed sala 19an de împaratoriya Osmaniyan hêdî hêdî, împaratoriya Qacaran hêdî hêdî, piştî tu dizanî. Axirê di sed sala 19-20an de împaratorî namînin. Osmanî namîne, Qacar namîne, welatên nû çêdibin. Niha li Kurdistanê mirovên mîna te û min û kesên din dixwînin, li zanîngehên mîna yên Ewropa û Emerîka, li her derê hene. Fêrî vê zanistê dibin. Epîstemolojî yanî teoriya zanistê fêr dibin.

D.Y: Niha jî dixwazim çend pirsan di derheqê naveroka romanên kurdî de bipirsim. Gelo tu afirandina qerekeran di romanên kurdî de çawa dibînî? Ji ber ku bi ya min pirsgirêk di hinek romanên de hene. Ê min dixwest di pirsêke din de vê bipirsim lê ez bi vê pirsê ve girê bidim. Wek mînak qerekerên hin romanên nivîskar in, rengê otobiyografîk li wan diçe. Ev pirsgirêke gelo?

H.A: Pirsê sereke ya her romanê qereker e bi rastî. Gava te qerekerêkî baş hebe û teknîk û hertişt baş çêbû, romanên baş çêdibin. Ne ku romanên kurdî, di romanên farsî û erebî û tirkî de jî ewqasî dizanim. Ew îdeala perwerandina çêkirina qerekerên serketî pir kême. Yanî li tirkîyeyê çend Orhan Pamuk, çend Yaşar Kemal hene? Pir kême in û li Îranê jî wisa ye. Niha di kurdan de ew pirtir balkêş e. Yek, min got teknîk baş nizanin, du, civak civakeke rexnekar nîne. Pirsê qerekerên romana kurdî, pir lawaz in,

karekî sereke, weke min got, teknîkal e. Heger romanûsek baş be, ew dunyayeke nû diafirîne. Civaka me paşdemayî ye, nayê wê wateyê romanên me paşdemayî bin. Yanî gerek mirov wê bandor bişikîne. Bi xwe civakê çêke. Çunkî diyalog tune. Romanûsê me yê herî baş niha li Kurdistanê ye, kek Bextiyar Elî ye. Çiku ew romanên wî pir baş in. Di romanên wî de ew diyalogên di navbera qerekeran de ne ew diyalog in ku ji me re dibêjin çi dibe. Yanî karê edebiyatê bi taybetî di romanê de ne tenê çi gotin e, çawa gotin e? Tu çawa vê dibêji? Yanî tu felsefeyê nanivîsî, xelkekî te heye, di civakê de dijîn, çunkî roman civaka wa jî heye û gerek pêwendiya asta axaftina wan bi civaka wan re hebe. Niha mesele tu li Thomas Mann meze bike, Thomas Mann bi elmanî dinivîse. Qerekerên wî pir bi feylesofî diaxivin lê tu dizanî yek ji qerekerên wî di romanên wî de deng dide ew Lukacs e, ew feylesofekî mezin e, teoriyên edebî yên wî yên herî mezin in, ew divê ku wan wisa bide qisekirin. Lê di civaka edebiyatê de qerekerê te yê mîna Lukacs tune ku mîna wî qise bike. Ew rastiyeke edebî ya balkêş e di edebiyata me kurdan de. Tu ji qerekerê destkirdî û çêkirî û ne orîcînal hez nakî. Heger qerekerê wisa bibînî, tu matmayî dimînî û dibêji ew çi ye. Ew yek, dudu jî, ew aliyê otobiyografîk, ew ne xem e. Yanî romanûsên herî mezin ên dinyayê jî di romanên wan de aliyê otobiyografiya wan heye. Niha James Joyce, hem *Ulysees* û hem jî *Portreya Mêrekî Hunermend li Gencida*, mîna jiyana wî ye. Lewma ew xem nake, pir serkeftî ye. Jiyanname nivîsîn dikare karekî edebî yê mezin be. Û bi taybetî niha riwangehekî postmodern heye ku dibêje hertiştek tu binivîsîne, ew vegeerînek e, nerêşînek e û mîna romanekê tê xuyakirin, mîna otobiyografiyekê. Tu kitêbeke fîzîkê binivîsî, ew jiyannameya te ye. Ji ber tu her bi fîzîkê jiyana dikî. Ew ne xem e. Xem ew e, ew jiyana xwe çawa dinivîsîne. Dengê wî otorîter e, dengê wî yanî li hemberî wî diyalog tune. Niha tu meze bike. M. Baxtin çi dibêje: “Di romana Tolstoy Anna Karenîna



de, rista yekemîn ev e. Hemû mirovên xweşbext mîna hev in lê mirovên bedbext herkes be curekî bedbext e.” Dibêje ew dengê, dengêkî pir qurs an jî giran tê ji min re. Kî wî dengî dibêje? Piştî wî kes nabêje çi bû, te çi got? Lê di romanên Dostoyevskî de wisa nîne. Di romanên Dostoyevskî de tu tiştêk dibêjî lê kesekî dî li dijî te qise dike. Ew diyalog, ew diyalogizm yanî şikandina yekdengiyê şikandina asoritarianizmê ye. Şikandina ku hemû rastî tenê, li ba te ye. Roman, romanên baş ew e ku çend dengî, ew polifonî çêbike, ne dengêkî. Tolstoy romannusekî mezin e, romanên wî niha jî, ji deh romanên başên dunyayê ne ku tên xwendin. Lê Baxtîn wî rexne dike. Romanûsên baş û ciddî li gor şans û bi helkewt nanivîsin. Tu dibînî pêwendiyek bi civak û nivîskar re jî heye. Li rojava heger baş nenivîsî baş nayê firotin jî. Ku baş neyê firotin, ew ê neyê çapkirin. Li Kurdistanê siyaset bandorê wê ya pir mezin heye û niha em li nasnameyekê jî digerin, li kurdbûnê digerin, gava roman tên, em hez dikin, dikirin. Lê ew roman ne hemîye wan başin. Ew dê hêdî hêdî baş bibin, romanên baştir û romanên baştirin, ez naxwazim bibêjim romanên xirab. Ji ber ku her têkstek bayixekî an jî nirxekî wî heye. Lê em gerek piçekî realîst jî bin. Yanî romanûsê me kî ne û xwendevanên me kî ne?

D.Y: Weke mekan ez ne tenê dibêjim odeyek, bajarek an welatek. Gerek em çi fêm bikin û çi reng ji vê bêmekaniyê, bebajariyê, bêwelatiyê derdikeve di romanên kurdî de. Pirsgirêka mekan jî ez dîsa bibêjim, pirsgirêkeke giştî ye di romana kurdî de an bi nivîskar tenê ve girêdayî ye? An tu pirsgirêkek wisa dibîne gelo?

H.A: Ew giştandin (generalization) piçekî nebaş e. Romanên me kurdî hene mekan xuya ye, hinek jî nexuya ye. Li rojava jî wisa ye. Hindek roman, romana herî mezin a farisî a Sadik Hîdayet, ew te divê deh caran bixwîne tu yê nizanibî der kû ye, mekanê wê çi ye. Ew beşekî wî ya teknîka edebî ye. Beşekî wî her dibe wisa be. Roman ne roportaj e, bibêje ez bi Diyarbekirê re diaxivim. Bi we re roportajekê çêbikim. Mirov gerek bizane, piştire, hinek hêma, hinek amaje, hinek simbol hebin, ew bizane Birca Belek e wek mînak. Heta bo zeman an jî kat jî wisa ye. Pîrsa zeman û mekan, di romanên de pir pirseke mezin e. Û gava dîsa M. Baxtîn dibêje ew kronotop yanî zeman û mekan bi hev re bi diyalektîkî bîn girêdan. Çi ku ew ji hev naqetin. Gava em dibêjin Diyarbekira sedsala 18an, asta mirovî û civakiya wî jî taybet e. Yanî hem zeman û hem mekan bi hev re ne û axaftina mirovan jî taybet e. Çimkî ew zeman tê guhertin, ziman jî tê guhertin. Mekan tê guhertin zeman jî tê guhertin. Yanî roman heger bizane ew ê baş bi hevdu re girê bide, romaneke serkeftî ye. Du, mîna formalîstan dibêjin karekî herî mezin di edebiyatê de, bi taybetî di romanê de difamiliarizasyon an jî namokirin e. Em dibêjin gava di romanekê de em qala Diyarbekirê dikin divê

hinek şûnên wî bîn guhertin. Yanî ew tiştê ku tê afirandin hem Diyarbekir e û hem jî ne Diyarbekir e. Çimkî heger tu romanekê binivîsî û qerekerêki destnîşan bikî, ez diçim li dergehê wî didim. Tu ew qerekerê wê romanê û zehmet nebe bi min re were, te di romanê de wisa gotiye, gerek te dadgehî bikim. Te tiştêki pir xirab gotiye. Ew ne roman e. Yanî di romanê de dibe ez bizanibim ew Dawid e, lê kesek nebêjê, ez ê biçim li dergehê wî bidim, bêjim tu buyî. Ez bizanim ew Diyarbekir e lê ew li Sêrtê jî be, li Edenê jî be yanî lewma carinan jî tu heye di alegorîzmê de wisa ye. Yanî tu bi zanabûn wisa dikî. Çiku tu ditirsî. Yanî romaneke siyasî dinivîsî, sîmbolîk dinivîsî. Mesela di romana *Jana Gel* a Îbrahîm Ehmedî de em nizanin li ku derê ye. Em dizanin Kurdistan e lê nizanin ku derê Kurdistanê ye. Carinan em ji axaftinên wan dizanin. Carinan mîna Silêmanî diaxivin lê wî bi zanabûn wisa kiriye. Çiku nikarîbû binivîse. Ew dibêjê, di pêşekî de, ew ji xebatkarên Cezayîrî re pêşkeş e. Piçek caran siyasî ye, piçek caran teknîkî ye û heger bi teknîka durust ew xeyala Kurdistanê bi giştî û edîbane çêbibe, ew romaneke pir baş dibe bo kartêkerî li ser zihniyeta xwînerên romanê. Tiştêki tu ji bîr nekî, heger pir pir lokal be, ew ne romaneke baş e. Yanî qala gundekî bike, ew gund bizane ku ye. Gundê Açeder, bo nimûne. Gundekî wisa nizanin heye ne na. Lê pir girîng e ku aliyê lokalî û unîversalî pir baş têkela hevdu bibin. Heger em gundê Makondo ji *Sed Sal Tenyayî* yê Marquezî nas dikin, ne ji ber wê ye ku me serdana wî gundî kiriye. Belkî ew ji ber wê ye ku ew gund baş hatiye danasîn. Niha ew tenê gundekî kolombiyayî nîne, gundekî cihanî ye. Ew gund heger niha tunebe jî, heye û qala welatê Kolombiyayê û mirovên wî welatî ji me re dike. Ew romaneke magic realism e (realîzma efsunî) û em şerên navxwe yên Kolombiyayê pir mezin û dûr û dirêj ji jiyana qerekerên sed sal tenyayî de dibînin. Hin caran jî mekanê romanê mekanekî mêjûyî ye. Mesela *Sobartoya* Helîm Yusiv, mirov nizane ku der e. *Sobarto* welatekî efsaneyî ye lê em dizanin ew Kurdistan e, hin caran jî baş e. Bêmekanî an jî diyarnekirina mekanê hin caran baş e.

D.Y: Rita Felski, di berhema xwe *Uses of Literature* de dibêje yên ku tækiliya siyasî û hunerê biçûk dibînin ji qabiliyeta afirandinê bêpar in. Gelo tu dikare li ser peywendiya siyasî û romanê çî bibêje, bi kurtasî?

H.A: Bi baweriya min pêwendiya navbera edebiyat bi giştî û siyasî pir pir xuya ye. Niha hindê heval, hindê kes qala wê dikin; edebiyata siyasî heye, ya ne siyasî heye, romanûsên mezin, şairên mezin, ew karê wan bi siyasî re tune bûye. Ew bi baweriya min şaş e, ne wisa ye. Zanayekî pir mezin ê frensî Jacques Ranciere, ew hevlekî nêzik ê Louis Althusser bû. Di 1965an de bîrmendekî mezin ê radîkal bû. Tiştêki wî pir balkêş heye li ser edebiyatê; dibêje edebiyat bi temamî siyasî ye. Ez bi wî re me, wisa dibêjim. Xelkê dinê jî wisa dibêjin, bi rastî ew bîrmendekî mezin e, Jacques Ranciere. Ez jî wisa dibînim yanî. Lê tiştê heye; zimanê siyaseta rojane tiştê e,

Erdogan bi cureyekî dipeyive, Yaşar Kemal û Orhan Pamuk nikarin mîna wî biaxivin. Lê ew dikarin, di romanên xwe de, wisa dikin jî bi rastî, yanî karakter tên çêkirin. Mesele di berhemên Aziz Nesin de bi piranî dikarî karekterên siyasî yên Turkiya binasî. Kesek roman dinivîse dibêje tu karê min bi siyasî re tune. Lê eger ew endamê hizbekê jî nebe, ku nîne, hene pir romanûs endamê hizbek jî nînin lê gava dinivîsin, heger min got ew pêwendiya navbera civak û subjektivîte û ew dinyayekê diafirînin hebe, li wê dinyayê siyasî jî li ser wê dinyayê kar dike. Siyaset dixwaze dengên wan ji xwe re bigere, di hilbijartinan de deng bide wan. Ew edebiyat jî, di wê dunyaya çêkirî ya xeyalî de jî dibêje bo nimûne dengê xwe bidin şert û mercên ku mirov azad be. Di wê de dizane dengê xwe çend bikartîne. Gava ez qala diyalogê dikim ne behsa dengê totalîter, otorîter, asorîter, dengê dijberî hev hebin ew bi xwe siyasî çêdike. Yanî li hember wî siyaseta ew yek dengî, çêdike ew çend dengî diafirîne. Lewma edebiyat siyasî ye, bi taybetî roman. Çiku min got romana baş tiştek nîne ji xeyrî deqekî ku tê de, di wê tekstê de çend dengî heye. Û mirov ji yek dengî aciz dibe, dibe çend deng hebin, çend boçûn hebin, çend ra hebin û ne yek rastî hebe. Rastiya bi rastî bê dozîn, encama pêwendiya desthilata navbera mirovan û civakê be.

D.Y: Tu di berhema xwe, *Romana Kurdî û Nasname* de dibêjê; “hin nivîskar hene ji civata xwe ya Rojhilati qet derneketine lê şêlê û şemalê xwe de di avakirina romanê xwe yê Rojavayî de serkeftî bûne. Sedema sereke ya çêbûne şêwe û babetên wek hev di nav netewên cuda de globalîzasyonê modernîteyê ye.” Ev ji kurmanciya berhema te ye. Tu dikarî vê diyardeyê ji me re şîrove bike, globalîzasyonê modernîteyê çi ye û têkiliya wê bi wêjeya kurdî re çi ye gelo?

H.A: Ez dibêjim bi taybetî romana kurdî wisa ye. Kurdan ne bi kurdî xwendine, bi kurdî elimîne û bi kurdî bi romanê re aşîna bûne, şareza bûne. Mesele Erebe Şemo qet deqekî bi kurdî nedîtiye. Bi rûsî xwendiyê, tirkî dîtîye, ermenî dîtîye cara yekem. Û behsa globalîzasyonê, ne ew globalîzasyonê ku her kes qal dike, McDonal’s ne ew. Ji ber ku me got Arashmidos, Einstein fikrê wan, kîmya û fizîk ew tê her derê û mirov wan hîn dibe. Roman jî wisa ye, boçûnên edebî, zanistên civakî jî wisa ne, tu digirî û hîn dibî. Bi rastî kurdan roman bo xwe bi wergeranê negirtin. Dizanî bi tirkî, erebî û farsî jî destpêkê roman wergerandine. Li dawiyên sedsala 19an ji zimanê frensî pir roman tên wergerandin bo tirkî, erebî û farsî. Xwendekarên wan welatan diçin Ewropayê û bi çanda edebî ya rojava têkel dibin. Wekî mînak Sadiq Hîdayet ji Îranê diçe Franseyê. Ew romanûsên axira sedsala nozdehan û destpêka sedsala bîstana tirkî li derve dixwînin. Li Osmanî dinêrin, tên, diçin. Mesela tu Împaratoriya Osmanî, heta sedsala nozdehan pir roman tên wergerandin. Pir ji romanê polisî hez dikin, dedektîv, werdigerin. Xwendekar û edîben tirk yanî bi tirkî dinivîsin bi rêya wergerandinê roma-

na ewropî nas dikin. Lê kurdan çi wergerandine? Ez li ser romana kurdî pir xebitûme. Berî hebûna romana kurdî qet romana wergerandî tune. Lewre pirs ew e kurd ji kû hîn bûn? Ji erebî, tirkî û farsî. Yekem romana kurdî *Meseley Wicdan* e ku di destpêka sedsala bîstan de tê nivîsandin, Ehmed Muxtar Caf wê romanê dinivîse. Lê ew roman pir dereng tê çapkirin, nêzîkî pêncî salan pişt re tê çapkirin. Em dizanin ku efserêkî îngilîz, Soane, li wê derê bûye, li Helebçeyê bûye. Bi farsî dizanî, li mala Cafan xebitiye. Ez bawer im dibe. Di destên min de tu belge tune, lê ez bawer im bandora Soanê li ser Ehmed Muxtar Caf hebûye ku wî bi romanê re aşîna bike. Mixabin *Meseley Wicdan* pir dereng hate çap kirin: 1920'an hate nivîsandin lê 1970'an hatiye çap kirin. Dibe mîna hîpotêzek, wî bihistibe Daniel Defoe heye, Wictor Hugo heye. Lê bi piranî kurdan hunera roman û hunera xwendina modern jî ji civaka modern a neteweyên din hîn bûn, ew jî ne eyb e. Ew taybetmendiya kurdan e ku polîfonî yanî çend zimanan dizanin. Berê jî wisa bûye. Çimkî li navçeyên sînori dijîn. Sînore Osmanî û Qeçer û welatên Erebi jî di nav Osmanî de hebûn. Kêm kurd heye, niha jî wisa ye, du sê zimanan nizane. Ên Tirkiyeyê tirkî û kurdî dizanin, ên Îranê farsî dizanin. Yanî bi kêmanî du zimanan dizanin. Pir hene sê çar, niha globalîzasyon mezintir bûye, çend zimanan dizanin. Ew kar bandorê wê pir e. Li ser ne tenê roman, li ser siyaset û historiyoğrafî jî wisa ye. Tu dibînî, Emîn Zekî pêşekî ew kitêba xwe ya *Kurteyî Tarîxî Kurdan* dinivîse, tu dizanî ew efserê Osmanî bû. Pîremêrd jî wisa bû. Dibêjin Osmanî Tirkçetî dikin, Îttihad Teraqqî dikin. Em tirk nînin, em kurd in, diçin dipirsin ka kurd kî ne, ji kurdan re dîrokê dikolin, pêşiyê wan kî bûn. Romanivîs jî wisa ye; roman çi ye, ez romanê tirkî dixwînim, gotiye ez ê jî binivîsim. Mesele Erebe Şemo bi kurdî wisa kiriye. Lê wî bi rûsî û ermenî ev tişt nas kiriye.

D.Y: Di berhema xwe de bi taybetî hûn behsa cîhana sêyem dikin, behsa alegoriyên neteweyî dikin. Di edebiyata cîhana sêyem de hûn zêdetir têbiniya ji Fredric Jameson digirin. Bi qasî dizanim ew teorisyenêkî Marksîst e. Ew çawa dikare hin welatan bi têgeha cîhana sêyem ve girê bide û bi nav bike û edebiyata wan jî wek alegoriya neteweyî bi nav bike. Gelo ev ne têgehên çêkirî ne? Ev cîhana sêyem û alegoriya netewî, pîrsgirêk di pênaseyê de nîne gelo? Herî dawî û herî navdar Aijaz Ahmed rexneyên tûj lê dike. Hûn çi difikirin?

H.A: Heya min ji vê behsê Aijaz Ahmed û Fredric Jameson heye. Tiştêkî bibêjim, belê ew meqaleya boçûna Fredric Jameson yekem car di sala 1986'an de, ew kovarek bi nav û deng heye, *Social Text*, li wir hatiye çapkirin. Û Aijaz Ahmed di sala 1987'an de yanî salek pişt re di heman kovarê de bersiva wî da. Yanî pir dereng maye, ew sî sal e. Sî sal e cîhan pir hatiye gu-

hertin. Di salên 80'yê de gava wan dinivîsandin sosyalîzm û emperyalîzm, du dinya hebû. Teoriya cîhana sêyem di Marksîzm bi taybetî di Maoîzm de pêşîneyeke wê heye. Edebiyat jî li wê danîn. Em ê qal bikin. Teoriyeke Maoî heye “three world” yanî sê cîhan. Wan digot Emerîka ye, piştî cîhana yekem e, Sovyet cîhana duyem e, ew welatê di bin bandora kolonyalîzm û emperyalîzmê de jî cîhana sêyem e. Lê tez û teoriyên wan maoîstan li ser nakokî di navbera ew sê cîhanên qalkirî da meseleyeke pir dûr û dirêj e. Eger tu bixwazî dikarim bahs bikim. Wan digot ew cîhana sêyem bi cîhana duyem re hev bigirin li hember sosyal emperyalîzmê. Fredric Jameson ne ew e. Jameson marksîst e lê marksîstekî post-structuralist e. Yanî ew li gel post-modern pir tê xwendin û pir hêja ye. Û Aijaz Ahmed jî ji wî pir hez dike. Di gotara xwe de dibêje ez bi salan e, ew mîna her du marksîst, ji Jameson pir hîn bûm li ser edebiyata Rojava û Rojhilat. Neslê min ji Jameson pir hîn bû lê ew dichotomy, point position ew teoriyeke mezin e. Cîhana yek û sê tiştêkî şaş e, dibêje Aijaz Ahmed.

Ew Jameson dibêje ez bi wî re heme lê ew rexneya Aijaz Ahmed dibêje, ew giştandin, generalizasyon ne durist e. Ew cîhana sêyem çi ye? Niha Hind cîhanî sêyem e lê Hind ji piranî welatên ewropî proleterya wê pirtir e, hizbî kominîsta wê pirtir in, kapîtalîzma wê jî heye, ew çi cîhana sêyem e? Ew di 86 û 87an de wisa dibêjin. Niha em dibînin Koreya Başûr û nîzanim ew welatên Asyayê dibêjin “Asia Tigers” Pilingên Asyayê. Ew aboriya pir, Sîngapûr mesela Endonezî, ew cîhana sêyem in, edebiyata wan hemû mîna hev in? Edebiyata kurdan, bengaliyê berê, hindî, pakîstanî û pencabî hemû mîna hev in? Ne mîna hev in. Ew rexneya Aijaz Ahmed ta radeyekî an jî biçekî durist e. Ez jî naxwazim bibêjim lê rastî ev e. Ne tenê cîhana sêyem, hemû roman min berê qala siyasetê kir, bi şêweyekî dengvedana hal û mercên vê civakê ye. Niha ew civak heger problemê wê yên neteweyî hebin, dengvedaneke mezin e. Lewra alegorî ye. Alegorî çi ye, yanî temsîl dike, rasterast nabêje. Lê mesele tu romana kurdî dibînin, romana kurdî heger baş civaka kurdan nas bike, derdekî mezin ê kurdan çi ye? Ew bînasnameyî ye. Ew nehesêbkirin e, nayên hesêb kirin. Heger ew roman baş qala wan bike ew dibe alegorîyek neteweyî, ew rast e. Lê ew rexneya Aijaz Ahmed jî pir balkêş e, bi taybetî niha piştî sê salan li wê teoriyê, niha bo kurdan ew piranî rast e. Li ser hindê edebiyatan dikare ne rast be. Durist nîne mirov ew qas bigiştêne û bi gelanperî qala tiştan bike.

D.Y: Niha jî dixwazim li ser wêjeya sirgûniyê çend pirsan bikim. Di serî de, tu xwe weke nivîskarekî sirgûniyê dihesibînê ya na?

H.A: Ez ji rojhilatê Kurdistanê me. Di salan 80'yê de hatim Swêdê. Bi rastî wê gavê problemên min li Îranê hebûn, ji Îranê derketim û min pir zehmet kişand ta ku ez gihiştim Swêdê. Piştî penaberîya min çêbû. Min

mîna her demê ji xwendinê hez dikir. Li Îranê jî li zanîngehê bakalorêsa min hebû. Yanî min zanîngeh qedandibû. Min li wê jî xwend. Pir kesê li wir dewlemend bûn, malê wan seyareyê wan, ez jî ji xwendinê memnûn im. Pointê unîversiteyê min ziyade ne.

Ew sirgûn bo kurdan, niha ez sirgunekî ne dîr û dirêj im. Dîroka sirgûnê bo kurdan pir dîrokeke balkêş e. Ne tenê bo kurdan bo hemû miletan. Eger Osmaniyan sirgûn nebana modernîzasyon wisa çenedibû di sedsala nozdehan de. Bi rastî sirgun pir balkêş e.

D.Y: Bi rastî pirsra min jî ev e? Kerem bike.

H.A: Ew pir pir balkêş e. Yanî dîasporaya kurdan bi giştî ne dîasporayek pir kevn e. Divê tu pênaseya dîaspora çawa dibînî, çawa tarîf dikî. Hege her keseke yek li dervey xaka Kurdistanê be li dîaspora be dîaspora herî mezin Stenbol e. Bandora herî mezin li ser nasyonalîzma kurdî Stenbol e. Yanî sedsala bîstan û axirê sedsala nozdehan her çî dibe bo nasyonalîzma kurdan li Stenbol bûye. Yanî ew rojnameya me ya yekem li Qahireyê derdikeve, sirgûn e, *Kurdistan* 1898. Piştî *Jîn*, ew civakên biçûk biçûk yê nasyonalîstên kurdên me, Teraqqî û Teawun û nizanîm çî li Stenbolê ye.

Tu dibînî sirgûn pir mezin e, bandora wê pir mezin e. Sirgûna modern; pir modern an paşmodern li Swêd û Elmanya ye û kartêkeriyê wê bi taybetî li ser Bakur ew qas mezin e ku heger nebaya ez bawer im zimanê kurdî niha ew hal û mercê wî baş -baş relatîf rêjeyî nisbî dibêjim- nedibû. Çimkî ew karkerên me yê çûn Elmanya, piştî hatin nav siyasetê, hatin nav vejîyandina zimanê xwe. Bi taybetî li Swêdê çapkirin hal û mercên wê hebûn, kitêb dihatin çapkirin û alîkariya pera didan nivîskaran. Ewên medrese dixwendin bûn hokar ku zimanê xwe vejîyandin. Niha ev sirgûnî bandora xwe li ser hindur hebû. Kurdistanê bi taybetî qala Bakur dikim. Û jî yek taybetmendiyên bizava civakî ya siyasiya Bakur ew e; karîbû, niha jî dikare, hêza wê ya mobîlîzasyonê mezin heye ku çiya û hundir, Diyarbekir, Batman û Wan û Berlîn û Stockholm baş bi hev re girê bide. Û jî Bruksel. Û ew bandora wê ya li ser kêşeya edebî kurd pir mezin bû. Niha hal û merc hatine guhertin. Yanî bîst sal berê, bîst û du sal berê, sala 92yan ez li Stenbolê bûm, *Azadiya Welat* hebû. Ez çar çaran çûm bikirim, min newêrî. Bîstek din çûm axirî rojnameyî *Sabah* kirî û *Azadiya Welat* jî pêle pêle xiste nav *Sabahê*. Lê niha tu dibînî li Diyarbekirê fuarê kitêban, ew qas çapxane û weşanxaneyên kurdî le Stenbolê hene, mezin, kitêban çap dikin. Yanî hal û merc pir hatine guhertin. Ji aliyê dîrokê ve, bandora dîasporayê ew çî Îstenbûl be çî rojavayê Ewrûpa be, qet nayêne înkâr kirdin li ser Kurdan.

D.Y: Problemeke din jî ez li ser wêjeya sirgûniyê bibêjim. Li vî warên sirgunê, nivîskarê kurd ne wekî nivîskar hatin. Zêde-

tir wekî siyasetmedar û aktivîst hatin. Lê piştî derfetên hemwelatî û pêşketina jiyana wan, bûne nivîskar. Weke ku ez dizanim û dibînim sirgûnî tiştêkî derûnî ye, lê nivîskarên me wê wekî têgeheke sosyolojîk bi kar tînin. Ev çewtiyek di vê de nîne gelo? Ji ber ku we behsa James Joyce kir, di berhemên wî de, ew jî wekî nivîskarê sirgûnê tê binavkirin lê qet behsa xwe û sirgûniya xwe nekiriye, di berhemên wî de ew êş tê hîs kirin. Lê ji bo nivîskarên kurd tu çawa dibîne vê?

H.A: Niha nivîskarên me yê ciyawaz jî hene ew behsa sirgûniya xwe nakin. Mesele tu di hemû gotarên Mihemed Uzun de behsa sirgûniyê tê kirin. Lê di romanên wî de ew ne rast e, mesele kesê sirgûnê çûye Kurdistanê, yanî ew nabêje ez im. Mirov dikare bêje ew e, lê ew ne problem e. James Joyce li Ewropa jî li cihanê jî yek e. Her nivîskar nikare mîna James Joyce be, mîna gelek kesî li ser elektrîkê xebitîne çima ne weke Edison ? Edison yek e. Niha her kesê li ser kompîterê dixebite mîna Jobs nabe, Apple, ya jî mîna Bill Gates nabe, jî aliyê sermayê jî jî aliyê eqîl jî.

Sirgûnî bandora wê li ser siyasetê pir heye. Min got mobilîzasyona siyasî. Li ser afirandina nivîskar bandora wê heye lê bandoreke mehsûs nîne. Pareke wê fîzîkî ye, li Kurdistanê nikare binivîse, wan dixin zindanê. Tê vê derê dikare binivîse. Lê ew çî dinivîse, yanî ew deq, teksta wî bê xwendin, bi hûrî û aliyê kartîkeriya sirgûnê li ser wê tekstê mirov bibîne, giştandina wê, generalizasyona wê pir zehmet e.

Niha Hesenê Metê mîna Mihemed Uzun nîne. Firat Cewerî mîna wan nîne. Di berhemên wan de tu kartêkeriya sirgûnê dibînî. Di Firat Cewerî de tu dibînî, ew diçe sirgûniyê, vedigere, *Ezê Yekî Bikujim...*

D.Y: *Payîza Dereng* jî.

H.A: Bi taybetî *Payîza Dereng*, romana yekem ya wî ye. Lê di Hesenê Metê de mesele *Labîranta Cinan* karîbû li Kurdistanê jî binivîsanda. Lewma dibînî ferq heye. Li romanên Bextiyar Elî, romaneke wî nebe, qet sirgûn mîna fîzîk qala wê tune. Romaneke wî *Şarî Mosîqare Spiyekan*, Bajarê Musîqarên Spî. Ji Kopenhagê, ji balafîrxaneyê Kopenhagê kesek vedigere Kurdistanê. Wekî din tu kes nabînî, ew hemû ya li Kurdistanê ya derek din in. Aliyê sosyolojîk jî pir mezin e lê aliyê psîkolojîk yanî takî jî nivîskarekî li gora nivîskarekî din ferq heye.

D.Y: Hûn dibêjin hin taybetmendiyên cuda yê edebiyata sirgûnê ya kurdî ji ya cîhanê heye, tiştêkî wisa hîs dikin? Ji ber ku we got sirgûniya kurdan ji Stenbolê dest pê dîke û heta îro jî hîn bi awayekî dewam dîke. Ev sed sal heye.

H.A: Heye, min got gava mirov dibîne li kû berhem tê kirin, mesele tu

Seîdê Îbo bixwîne, tu dibînî karekterên wî li bajarên xwe nînin. Lê bawerê min tiştek ez li Başûr pir dibihîsim hin dibêjin; edebiyata kurdî edebiyateke cîhanî ye. Yanî hinekî kompleks heye di wê gotinê de. Ew rastiyeke e, gerek e bipejirînin, edebiyata me bi qiyas, berawirdî edebiyata cîhanê ne ew qas zengîn e. Ev ne şerm e, ne eyb e, wisa ye. Ev taybetmendîya me ye, niha her civak taybetmendiyek wê heye. Nivîskarên mezin divê hebin, heye li ba me jî heye. Lê civaka me, asta xwendina me, çend romanê me tên çapkirin, çend tên firotin, ew pir çiyawaz e. Min got ji te re, niha Hiner Selîm mirovekî kurd e, li Îtalyayê dijî, diçe li Frensayê film çêdike. Kitêbekî pir biçûk nivîsand: *Tîfenga Bawê Min*. Mixabin bi her zimanî heye, bi kurdî tune ye, tiştekî balkêş e.

D.Y: Bi soranî heye?

H.A: Na, bi soranî niye.

D.Y: Bi kurmancî jî nîne bi qasî ez dizanim.

H.A: Lê bi bîst û pênc zimanên din heye. Bi swêdî heye mesele. Bi înglîzî du sê çapên wê hene, pir baş jî hatine firotin. Min qala Xalid Huseynî jî kir. Dibînî tak dikare wisa bike. Lê te mîna civak hesab bike niha renga renga dibe. Li Başûr diçim Yekîtî Nivîskaran pir nivîskar hene, ji Swêdê jî pir nivîskar hene. Ez bawer im Yekîtiya Nivîskarên kurdan endamê wê ji ya Swêdê ne kêmtir e, zêde ye. civaka kurdî civateke heşîmet e jî, çend milyon e. Başûr pênc-şeş milyon in. Lê ew tradîsyon tune ye. Haya te ji Strindberg heye, sedsala nozdehan û seretaya sedsala bîstan. August Strindberg, wî bi xwe tiştek dida te. Li Kurdistanê sedsala nozdehan rojnameyek derdikeve, ew jî li Qahire tê çapkirin. Lewma mirov piçek realîst be. Bo James Joyce min got ku ew mîrateke xurt li pişt wî heye. Sedsala hijdehan li Înglîstanê ew qas roman tên. Richardson, Fielding, Defoe. Joyce di sedsala bîstan de yanî çar sedsalan piştî Sheakspeare dinivîse. Mirov gerek wê rastiye bibîne. Niha min qala Vargas Llosa kir, ew *Don Quixote* dixwîne. *Don Quixote* romana herî zêde hatiye firotin li cîhanê. Çar sed sal berê ew hat nivîsandin. Lê ji bo me wisa nîne, lazim jî nîne wisa be. Tu çend romanê peştû nas dikî, belûç romana wan tune ye, romana erebî bi giştî heye lê bi taybetî romana yekem a cezayîrî mîna welatek, netew-dewletek pir pir dereng çêdibe, 1975an çêdibe. Li Tûnisê jî wisa. Yanî em destkevtiyên me yê mezin hene, lê belê em ne amerîkayî ne, em ne xwediyê William Faulkner û Ernest Hemingway in.

D.Y: Belê, niha jî ez bi tenê li ser bakurê Kurdistanê bibêjim ku di siyasetê de jî di jiyana rojane de jî gotinên herî zêde tene bikaranîn, yekîtiya Kurdistanê ye û em bibêjin gihiştina kurdan e. Êdî zêde nabêjin Rojhilatê Kurdistan, Başûrê Kurdistan. Lê dibêjin Kurdistan, bi giştî, ev têgeh pir tê bikaranîn.

Lê me ferq kir ku em Başûr û Rojhilat nas nakin jî. Di warê edebiyatê de em tenê çend navên ku wergerîne nas dikin û hew, tu kesî din nas nakin. Ez dixwazim çend pirs di derheqê vê de bikim. Ji bilî çend navan weke Eta Nehayî, Bextiyar Elî, Ferhad Pîrbal, Şêzad Hesên, em kesî nasnakin bi rastî. Li Başûr û Rojhilat rewşa roman û rexnegirîya kurdî çawa ye, kîjan nivîskar bi pêş dikevin, li ser çi nîqaş têne kirin, berhemên rexneyê di çi rewşê de ne, rewşa xwendina berhemên Kurdî çawa ye? Bi kurtasî hûn dikarin hinek agahiyan bidine xwendevanên kurmanc.

H.A: Oooh... Ew çar romanûs te navên wan got...

D.Y: **Bi kurtasî, ez dizanim pirs pir dirêj e, weke hûn rêyekê, nexşeyekê nîşanî xwendevanên kurmanc bikin, ji bo naskirinê.**

H.A: Niha li Başûrê Kurdistanê rewş ne xirab e, kitêb pir tîn çapkirin. Lê li gor wê pêşketêna aborî û civakî nîne. Ya rastî li wir seyare an jî erebe zêdetir in ji romanên, erebe pir tîn firotin û saxtuman yanî mal pir çêdibin, xanî pir çêdibin, ewqas roman çênabin. Lê baş e, mirov berê xwe bide berê berawirdiyê bike pir roman çap dibin. Problemek heye, di pirsê de wê problemê dibînim. Têkiliya edebî ya navbera beşên Kurdistanê ne xurt e mixabin. Niha te ew çend kes got, ew jî bi rastî mesele mala Ebdullah Keskin avadan be. Ew romanên Eta, Bextiyar, Şêzad Hesên û Ferhad Pîrbal çap dibe û karekî pir baş e. Ê niha ew hal û mercên hatûçûyê jî cureyek ji globalîzasyona lokal çêbûye. Yanî ew konferans çêdibin, li Hewlêrê, li Diyarbekrê. Mixabin li Rojhilatê Kurdistanê tiştek çênabe mîna konferansên mezin. Hokera wê jî siyaseta e. Lewma dibêjim edebiyat û siyaseta pir bi hev re girêdayî ne. Li Rojhilat ji 1996an heta 2004an piçekî hal û merc baş bû, dewra Xatemi bû, kitêbên kurdî çap dibûn. Mixabin wisa nema, niha dîsa guhertin çêdibe lê bi giştî bazara çapa kitêba kurdî li Rojhilatê Kurdistanê pir pir lawaz e. Lê tiştek heye, têkiliya ronakbîr û nivîskarê Rojhilatê Kurdistanê bi Başûrê Kurdistanê re pir xurt e. Yanî niha li Başûr pir kurdên me yê Rojhilatî dijîn, kitêbên xwe çap dikin. Mesela Eta Nihayî çend kitêb û wergerên xwe li wir çap kiriye, li rojnameyên Başûr dinivîse, yanî ew baş e. Li Başûr min got çawa ye, ew têkiliyek navbera Rojhilat û Başûr heye. Çimkî zarava û rênivîsên wan mîna hev in, pir xurt e, pir baş e. Navbera Bakur û Başûr wisa nîne: Yek, zarava, du, rêvîs. Ew ortografiya Aramî, ew ortografiya Latîn, piçek problem e. Yanî ne piçek pir pir problem çêkirine. Lê ger tu berê xwe bidî sê sal berê, niha rewş pir baş e. Kurdên Bakur, qala Bextiyar û Eta û Ferhad dikin; ew diyardeyê baş e, balkêş e. Ê ez bi xwe mesele hatim Diyarbekirê û Stenbolê, li ser edebiyata kurdî axaftinên min hebûne. Bi bawerîya min niha gerek proje hebin. Yanî bi wergerandin, bi çapkirin bi her

du tîpên latinî û erebî. Eger projeyên siyasî hebin, lewma dîsa dibêjim siyaset û edebiyat çawa girêdayî hevdu ne. Ew destkevt herî mezin dibin. Yanî tu karibî yanî di vê kovarê de tu dibêjî tiştên soranî lê bi tîpên latin çap bike, ew pir baş e. Yanî reng e zehmet be ji xwendevanekî, xwendekarekî bakurê Kurdistanê tiştêkî soranî bi tîpên aramî bixwîne û berevajî jî. Li hindek karê wan hene, mesele çend kitêbên Kek Mihemed Uzun bi tîpên aramî, erebî hene, li Hewlêrê hatine çapkirin. Weşanxaneya Arasê ev çap kirine. Lê ez nizamim ew çende hatiye xwendin lê ew îmkân heye û niha vê teknolojiyê jî ew îmkân pir mezin kiriye. Lewma ez hêvî dikim bi planên baş, yanî eger Ebdullah Keskin, Avesta dikare vî karî bike, Hikûmeta Başûr çima nikare vî karî bike? An jî çapxaneyên din, weşanxaneyên din çima nikarin vî karî bikin.

Û ew li barî min bahsî qala Print-Capitalizm kir, ew riwangeh jî pir baş e. Yanî kitêbên Bextiyar Elî tenê li Hewlêr û Silêmanî nayên firotin; li Diyarbekir û Batman û Wanê jî tîpên firotin. Ji wî jî re bazar mezin dibe, ji weşanxaneyê re jî bazar mezin dibe. Lewma heger planeke baş hebe û dîsa girêdayî vekirina siyasî ya navbera wan welatan û pêşketina civaka siyasî ya Kurdî, ez li benda rojên pir ronîtir im, ji edebiyat û ferhenga kurdî re.

D.Y: Belê, tiştêkî din heye. Ev romannûsên ku min navên wan hejmart, gelekî têne hezkirin ji aliyê xwînerên kurmanç ve. Ez dikarim bibêjim belkî ji yên bi kurmançî dinivîsin jî zêdetir ji wan hate hezkirin. Tu dibêje mebesta vê ji qelîteya romanên wan e, ji çî ye?

H.A: Beşek ji wê ye. Ev çend romanûsên te gotin, ew hemû romanûsên baş ên me kurdan in. Lê ez bo xwe romanên kirmancî jî dixwînim, ji wan jî hez dikim. Lê Eta û Bextiyar bi taybetî ew romanûsên herî baş in. Lê niha bi kurmançî jî mesele Helîm Yusiv romanûsekî herî baş e ji min re. Jan Dost romanûsekî pir pirkar e. Kek Mihemed yadî wî bi xêr be Mehmed Uzun, Şener Ozmen û Hesenê Metê romanûsên pir hêja û baş in. Mixabin ew romanûsên kurmançî ew qas nayên bal soranan. Yanî ji xeyrî çend romanên Kek Mihemed Uzun hîç romanek min nedîtiye mixabin. Tiştêkî jî bibêjim ji te re. Çima wisa ye? Çimkî plan tune, plan tune. Yanî niha ew welatparêziya kurdên me yê Bakur û bi rastî dibêjim ew qas e, dibêjin Bextiyar û Eta jî kurd in, em romanê wan gerek bixwînin. Lê li Başûr ew qas hestên wisa tune, yanî kes bo nimûne Şener Ozmen nas nake. Her navê wî jî nabihise. Niha ez hinekî ferq dikim, hez dikim ji edebiyata kurdî, karê min e, dixwînim. Lewma piçekî girêdayî welatparêzî û asta têfikirîna nasyonîzma kurdî ye.

D.Y: Pirseke dî jî dîsa bi vê pirsê ve girêdayî. Ev romanên ku wergerandine kurmançî, ji soranî. Ji ber ku kurmançî û soranî ne du ziman in, zarava ne lê ji soranî werdigerînine kur-

mancî. Tu dibê encameke çawa ê derkeve, an tenê latinîzekirina wan bes bû? Tu çawa dibînî vê rewşê?

H.A: Pirsra kurmançî û soranî pirseke pir balkêş e. Ji bo min ew her du kurdî ne. Lê rastî ew e, ew ewqas li hev nêzîk in mîna yek zimanî ne û ewqas ciyawaziyên wan hene mîna du zimanan in carinan. Yanî nizamî ku heger berê min neçûba kurdî nexwendiba, ez jî nehatibama sirgûniyê, kurmançî hîn nebûbama, me yê ji hev du baş fam nekira. Niha ew pir baş e, ev du saet e em diaxivin poblema me tune. Lê ew bi gelemperî wisa nîne. Hevalên min ên Başûrî hene gava kurmançî dibihîsin dibêjin ez fam nakim, tişteke fam nakim. Û berevajî jî wusa ye. Ew hîn gawek baş e, alfabe romanên soranî bibe latin û li gor taybetmendiyên vê du zaravayê biçek jî gorankarî bê kirin. Lê ew baş dibe, em navê wan nebêjin wergeran, bibêjin guhertin. Guhertina tîpan û hindek taybetmendiyên zaravayî. Û heger bi taybetî di warê edebî de ew proje baş biçê pêş wê alikariyeke mezin dibe ji hev du nêzîkkirina van du zaravayan, ku baş ji hev du fam bikin.

D.Y: Hûn dizanin em vê hevpeyvînê ji bo kovareke rexneyê bikin. Cara pêşî ye ku kovareke ku sedî sed tenê wê li ser rexne û analîza wêjeyê be, em ê çap bikin, hêvî dikin. Ji bo avakirina zimanê rexneyê hûn çî pêşniyaz dikin, divê çî bê kirin hûn dibêjin? Ji bo avakirina vê tradîsyonê em bibêjin.

H.A: Ew hêngawek pir pîroz e. Mixabin niha li Başûr jî ewqas jûrnal û cerîde hene, kovareke taybet a rexneyê tune. Yanî carinan dê çend jimare bê, pişt re namîne. Û li derveyê welat jî qet derfetên wisa tunebûn. Ew cara yekem e ez dibînim. Niha kovarê din hene li bakur, min dîtîye. Lê ew rexne...

D.Y: Kovarên pir baş hene lê ne bi vî rengî...

H.A: Belê, mîna inglîz dibêjin “let’s wait and see” em li bendê dimînin ta bibînin. Lê yek ew behsên wisa ye, em behsê wisa bi kurdî bikin, behsî Jameson, Aijaz Ahmed bikin. Behsên wisa peyvên taybet bi xwe re dîne û zimanê rexne ya kurdî zengîn dika. Niha ew axaftinên me dê biçin ser kaxizê, kes ê bixwînin. Kêm û kurtiyê wê dibe, lê hêdî hêdî wan kêm û kurtî dîne çêkirin. Û tişteke din wergerandin e. Em gerek hindek deqên edebî yên teorîk, yên baş ji zimanên ewropî bikin kurmançî. Niha bi soranî ew heye, pir heye, wergerandin baş e. Lê ew jî ne planê wî heye. Ez bawerim bo wergerandin jî gerek plan û projeyê me yê taybet hebin. Ji bo avakirina zimanê felsefe, rexne û edebiyatê di her warekî de bi kêmanî sed kitêb bînin wergerandin. Vê gavê xwendekarê me sed kitêb jî teoriya edebî dixwînin û ew termînolojiya wî, nêologîzma wî, peyvên wî yên rexneyî dibe zimanekî avakirî.

D.Y: Naxwe tu dibêje di vê kovarê de werger jî divê cihekî mezin bigire?

H.A: Bawer im di vê kovarê jî de her carê karibin gotarekê, nizanîm çend rûpel dibe ew kovara we, gotareke wergera edebî hebe.

D.Y: Niha em plan dikin ku sedî sih an çil werger be tenê. Ji ber ku di nav me de, em komeke mezin in, di nav me de ê jî îngilîzî, elmanî, îspanyolî xweş wergerê bikin ji hene.

H.A: Ew pir baş dibe, bi taybetî ji wan zimanên orjînal, ji îngilîzî, îspanyolî... Pir baş dibe, ew hêngawek pir pîroz e, ez niha ve dibêjim destê we xweş.

D.Y: Gelek spas dikim. Eger destûra te hebe çend pirsan di derheqê şexsê te de bipirsim, wek jî bo xwendevan te baştir nas bikin. Tu ê li kû bijî û li kû bixebe, çi karî bike ji niha û pê ve?

H.A: Niha mîna min go globalizasyon, ez li her derê dijîm û li her derê dixebitim (dikene). Ez li Swêdê dijiyam. Piştî ez çûme Îngilîstanê, heşt sal li wê derê mam. Niha dibe sala duyem ez li Kurdistanê me û di pêşerojê de li kû bijîm nizanîm bi rastî. Lê bernameya min heye li Kurdistanê bijîm.

D.Y: Li Başûrê Kurdistanê?

H.A: Li Hewlêrê.

D.Y: Belê, û...

H.A: Heger hebe reng e bêm li Mêrdînê bijîm, nizanîm. (dikene)

D.Y: Dibe wele, Mêrdîn wê kêfxweş be. Û niha zanîngeheke taybet li Diyarbekirê ava dikin.

H.A: Mesele ew jî di planên min de heye, ez jî Bakur pir hez dikim, hez dikim biçimê rojekê.

D.Y: Ji xeynî rexne û analîzan, te wek helbest, çîrok û roman nivîsandine qet?

H.A: Min na, yanî gava pir pir xurt bûm, min şê'r ji xwe re dinivîsandin lê qet çap nekiriye. Niha jî qet nanivîsim. Lê her dem planeke min a dîrokî heye bo nivîsandina romanekê. Ez nizanîm kengî dibe, carinan dibêjim gava ez xanenişîn, ritayird dibim û mala min hebe, her tiştê min hebe dikim, nizanîm çawa dibe. Lê niha ez bes bi lêkolîn û ders gotinê li zanîngehê mijûl im.

D.Y: Bi giştî, hûn ji kîjan nivîskaran hez dikin?

H.A: Ez ji nivîskarên kurd hez dikim, lê li ser wan rexneyan jî dinivîsim. Nivîskarê ku niha dijî ez jî Vargas LIosa hez dikim pir. Vargas LIosa, ew nivîskarê Perûyî, li ser wî min gotar jî nivîsandiye. Min gotarek li ser

wî nivîsand li ser pêwendiya siyaset û edeb, ew hatiye çapkirin bi soranî. Gava wî xelata Nobelê girt, tu dizanî ew pir siyasî bûye, niha jî siyasî ye. Dixwest bibe serkomarê Perûyê, lê deng nehêna nehate helbijardin. Ji wî pir hez dikim, ji romanên wî. Ji romanûsên klasîk, ji romanûsên sedsala nozdehan ê Rûsya pir hez dikim, Dostoyevskî bi taybetî. Romanûsekî din ê rûs di sedsala bîstan de bû, kitêbeke wî herî mezin *Margarita û Murşîd* heye, Margarita and Her Master. Navê wî niha, navê wî çî bû, ez niha difikirim û dibêjim ji te re. (Navê wî yê ku qal dike Mîxaîl Bulgakov e) Ew romannivîsekî pir mezin e, jê pir hez dikim, bi taybetî ew roman. Û ji Joyce pir hez dikim, ji William Faulkner hez dikim. Ji romanûsa fransî Romain Gary zêde hez dikim. Ji Sêlma Lagerlof romanûsa swêdî jî hez dikim. Romanûsên din jî ku ez ji wan hez dikim pir in û nabe navên wan hemû li vir bîn anîn. Gava kurê min ji min dipirse ku kîjan nivîskar favorita min e, ez çend navan dibêjim û ew dibêje bavo favorît tenê dibe yek kes be. Favorîtên min ji çend kesan zêdetir in.

D.Y: Belê, gelekî spas dikim. Bi rastî ne tenê ji bo hevpeyvînê, sohbetake gelek xweş bû bo min jî, gelekî taybet bû, mala te ava.

H.A: Gelek spas li te û kovara we.

Nîşe:

Ji bo arîkariya wan, ji Mesûd Serfiraz, Fexriya Adsay û Ahmed Kan re spas dikim.